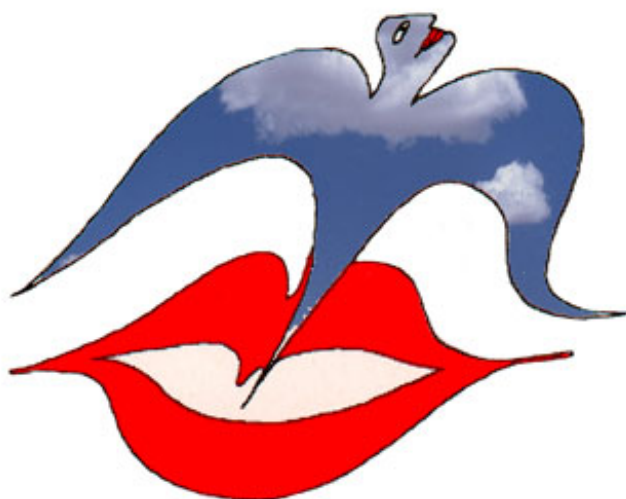

Degelijk filosofieonderwijs voor iedereen

Tien jaar na een resolutie!

---

17 februari 2013
VEFO vzw

Inhoud

Inleiding	p. 3
1 Realisaties m.b.t. degelijk filosofieonderwijs voor iedereen	p. 4
1.1 Lerarenopleiding en degelijk filosofieonderwijs	
1.2 Bevordering van expertise en mogelijkheden van filosoferen (FMKJ)	
1.3 Promotie van filosofie als vak	
1.4 Opvolging door een begeleidingscommissie	
1.5 Gesteund door een didactisch totaalconcept	
1.6 Onderzoek naar de mogelijkheden van eigentijds filosofieonderwijs voor iedereen	
2 Filosofieonderwijs in de ons omringende landen	p. 7
3 Kwalitatieve evaluatie m.b.t. degelijk filosofieonderwijs voor iedereen	p. 9
3.1 Is er vandaag in het Vlaamse onderwijs plaats voor filosofieonderwijs?	
3.2 Kan men het filosofieonderwijs – voor zover er in de scholen plaats voor is – kwaliteitsvol noemen?	
3.3 Is er vandaag in het Vlaamse onderwijs degelijk filosofieonderwijs voor iedereen?	
4 Optimalisering en actualisering van de doelstellingen m.b.t. degelijk filosofieonderwijs voor iedereen	p. 10
Bijlagen 1 t.e.m. 6	p. 12

Degelijk filosofieonderwijs voor iedereen

Tien jaar na een resolutie!

Inleiding

Op 19 december 2002 nam het Vlaams Parlement een resolutie aan “betreffende het aanbieden van degelijk filosofieonderwijs voor iedereen”. Deze resolutie werd ingediend door de toenmalige vertegenwoordigers van verschillende democratische partijen namelijk: Agalev, CD&V, N-VA, SP-a, Spirit, VLD.

Tien jaar later is het zinvol om zich te beraden over de effecten van deze resolutie voor het Vlaams Onderwijs en over eventuele nieuwe initiatieven die kunnen bijdragen tot de realisatie van de ambitieuze doelstellingen van de oorspronkelijke indieners.

Zoals de titel van de resolutie aangeeft, gaat het om ambitieuze doelstellingen die vervat zitten in drie kernbegrippen: **degelijkheid, filosofieonderwijs, voor iedereen**. Deze evaluatie wil antwoord geven op volgende vragen die gekoppeld zijn aan die ambities:

1. *Is er vandaag in het Vlaamse onderwijs plaats voor filosofieonderwijs?*
2. *Kan men het filosofieonderwijs – voor zover er in de scholen plaats voor is – kwaliteitsvol noemen?*
3. *Is er vandaag in het Vlaamse onderwijs degelijk filosofieonderwijs voor iedereen?*

Deze evaluatienota zal eerst inzoomen op de **concrete opvolging** die in de voorbije tien jaar werd gegeven aan de **initiatieven die in de resolutie werden gesuggereerd**.

In een tweede deel zal informatief verwezen worden naar de wijze waarop **filosofie en filosoferen in andere Europese landen** gerealiseerd wordt.

In een derde deel proberen we een **kwalitatieve evaluatie** te formuleren **m.b.t. de drie kernvragen** die hierboven zijn opgelijst en geplaatst tegenover de ervaringen in het buitenland.

In een afsluitend deel zullen we **voorstellen** formuleren die kunnen bijdragen tot een **optimalisering en actualisering van de oorspronkelijke resolutie**. De **bijlagen** geven **extra informatie over de zes aanbevelingen** die de resolutie centraal stelde.

1 Realisaties m.b.t. degelijk filosofieonderwijs voor iedereen

De resolutie formuleert zes expliciete aanbevelingen die moeten bijdragen tot de realisatie van degelijk filosofieonderwijs voor iedereen. (Zie Bijlage 1: Resolutie)

Deze zes aanbevelingen hebben te maken met:

1. *de lerarenopleiding*
2. *de bevordering van expertise en mogelijkheden inzake filosoferen met kinderen en jongeren (FMKJ)*
3. *de promotie van een optievak "filosofie"*
4. *de opvolging van de resolutie vanuit een begeleidingscommissie*
5. *de ontwikkeling van een didactisch totaalconcept*
6. *onderzoek naar de mogelijkheden van eigentijds filosofieonderwijs voor iedereen*

1.1 Lerarenopleiding en degelijk filosofieonderwijs

In de voorbije tien jaar werden initiatieven genomen bij de initiële en de specifieke lerarenopleidingen. Deze initiatieven blijven vooralsnog geïsoleerd. Ze zijn niet structureel verankerd en dus grotendeels afhankelijk van interne motivatie bij de onderwijsverstrekkers, vaak bij individuele lectoren/docenten.

Op vraag van Minister Frank Vandenbroucke startte de vzw VEFO in 2006 met het praktijkonderzoek **FiloLo** (Filosoferen in de Lerarenopleidingen).

De belangrijkste doelstellingen waren:

- (1) *het stimuleren van het vak en/of de vaardigheid filosoferen met kinderen en jongeren (FMKJ) in de verschillende lerarenopleidingen*
- (2) *tegelijktijd nascholing van de deelnemende lerarenopleiders aanbieden*
- (3) *nadenken over de verdere inbedding van FMKJ in de lerarenopleidingen. Het is immers niet de bedoeling dat het initiatief doodbloedt na het pilootproject. Idealiter krijgt het FMKJ na dit project een plaats in het curriculum van de opleiding in welke vorm dan ook.*

Alle lerarenopleidingen in Vlaanderen werden aangesproken omdat FMKJ perfect binnen de basiscompetenties past die voorgeschreven zijn binnen de lerarenopleidingen van alle niveaus. (Zie bijlage 2 : FiloLo –projecten)

1.2 Bevordering van expertise en mogelijkheden van filosoferen (FMKJ)

In opvolging van de resolutie ondersteunden de opeenvolgende ministers de stimulerende initiatieven van onafhankelijke instanties. Minister Marleen Vanderpoorten gaf een eerste opdracht aan Filoket, de Ministers Frank Vandenbroucke en Pascal Smet zorgden voor de detachering van een ervaringsdeskundige leerkracht

met praktijkervaring in het onderwijs en betrokken bij de lerarenopleiding als coördinator. Vooral het ter beschikking stellen van deze ervaringsdeskundige leerkracht aan het Vlaams netwerk voor Eigentijds FilosofieOnderwijs (VEFO vzw) sedert 2005 heeft het mogelijk gemaakt dat onderzoeks- en vormingsinitiatieven konden uitgewerkt worden. (Zie bijlage 3: expertiseontwikkeling)

1.3 Promotie van filosofie als vak

De Vlaamse Regering besliste op 17 juni 2005 om de benaming van het vak “wijsgerige stromingen” te schrappen uit de lijst van erkende vakbenamingen en te vervangen door de duidelijker benaming “filosofie”. In januari 2011 hernieuwden de vier universitaire vakgroepen wijsbegeerte de oproep tot het opnemen van een vak filosofie in het onderwijscurriculum van de derde graad secundair onderwijs¹. De promotie van dit vak in het secundair onderwijs en de promotie van filosoferen als didactische methode voor het gehele leerplichtonderwijs heeft tot eerder bescheiden resultaten geleid. Daarvoor zijn verschillende verklaringen mogelijk.

Vast staat dat er lange tijd *verwarring* bestond bij de onderwijsverstrekkers over de plaats van degelijk filosofieonderwijs binnen het officiële curriculum, vooral in relatie met een bredere maatschappelijke discussie omtrent levensbeschouwelijke vorming. Intussen is stilaan duidelijk geworden dat de promotie van filosofie en filosoferen expliciet onderscheiden moet worden van andere initiatieven m.b.t. de wijze waarop levensbeschouwelijke vorming in het leerplichtonderwijs gerealiseerd kan worden. Filosofie is een volwaardige autonome discipline. Filosoferen verwijst naar een specifieke didactiek, toepasbaar in alle mogelijke onderwijscontexten.

Wat het secundair onderwijs betreft, heeft de bescheiden impact van de resolutie op het curriculum ook te maken met *onvoldoende inzicht* in het eigene van filosofie en filosoferen. Vlaanderen heeft historisch gezien tot op heden geen systematisch uitgebouwde filosofische onderwijstraditie noch op niveau van de diverse lerarenopleidingen noch op niveau van het leerplichtonderwijs. Filosofieonderwijs werd de voorbije decennia ten onrechte exclusief aanzien als een vormende waarde op academisch niveau. Onderwijsbetrokkenen associeerden de initiatieven voor degelijk en breed filosofieonderwijs dan meestal ook met een louter academische invulling van het vak filosofie als een historische inleiding in de wijsbegeerte. Dit vertekende beeld van filosofie en filosoferen als een wereldvreemde bezigheid bevorderde geenszins het dichten van de kloof met de ons omringende landen (zie verder deel 2).

Een derde verklaring heeft te maken met het *tekort aan leerkrachten* met vakbekwaamheid voor filosofie of leraren die didactisch onderlegd zijn in de methode van het FMKJ. (Zie bijlage 4: FMKJ in het onderwijs)

1.4 Opvolging door een begeleidingscommissie

In opvolging van de resolutie werd vanuit het ministerie van onderwijs, op 10 november 2006, in opdracht van minister Frank Vandenbroucke, een opvolgingscommissie geïnstalleerd. Deze commissie bestond uit vertegenwoordigers van het GO! en de

¹ Zie: <http://ebookbrowse.com/filosofie-als-vak-in-het-onderwijs-31-01-11-def-doc-d147722883>

koepels, van VLIR en VLHORA, vertegenwoordigers van het Vlaams netwerk voor Eigentijds FilosofieOnderwijs en ambtenaren van het ministerie.

De werkzaamheden van deze commissie verliepen in een goede sfeer en waren aanvankelijk veelbelovend, maar de positieve dynamiek is gaandeweg uitgedoofd. De verklaring hiervoor is voor een deel dezelfde als wat hoger is neergeschreven sub 1.3. (Zie bijlage 5 : OCVEFO)

1.5 Gesteund door een didactische totaalconcept

De resolutie vraagt ook de uitwerking van een didactisch totaalconcept. Hieraan werd in 2008 tegemoet gekomen door de publicatie van een praktijkgerichte handboekenreeks aangepast aan de Vlaamse onderwijsrealiteit.

Overzicht van de vier boekdelen:

1. *Wat zit er achter de wolken? Leidraad voor filosoferen met kinderen.* Leerkrachten kunnen met dit praktijkboek meteen aan de slag met kinderen van 5 tot 12 jaar. In dit boek zijn negen thema's uitgewerkt.
2. *Wat had je gedacht? Leidraad voor filosoferen met jongeren.* Een praktijkboek voor filosoferen binnen bestaande vakken van het secundair onderwijs. Het behandelt filosofische thema's die de leerlingen aanspreken.
3. *Sofia, mijn lief. Een verkenning in de filosofie.* Een handboek voor het aparte vak filosofie in de 3de graad SO dat aansluit bij de vorige twee boeken omdat het de filosoferende jongeren confronteert met 'de ervaring van de mensheid terzake'. De ideeën die jongeren zelf ontwikkelen in een sessie filosoferen dienen ze nu te toetsen aan de inzichten uit het filosofisch erfgoed van Plato tot Popper.
4. *Klassevol denken. Handboek filosoferen voor leraren.* Dit vierde boekdeel is bestemd voor leraren en iedereen die geïnteresseerd is in het in dialoog 'zo goed mogelijk gebruik van de rede'. Het biedt noodzakelijke ondersteuning bij de drie andere delen en verwijst er ook regelmatig naar. Het zet op weg om een bekwaam filosofisch gespreksleider te worden. Het kan gebruikt worden in lerarenopleidingen of voor zelfstudie. (Zie ook Bijlage 6 : Boekenreeks)

1.6 Onderzoek naar de mogelijkheden van eigentijds filosofieonderwijs voor iedereen

Dankzij de middelen die door de Vlaamse Regering ter beschikking werden gesteld, kon de vzw VEFO de coördinatie op zich nemen van enkele onderzoeken naar de mogelijkheden van eigentijds filosofieonderwijs voor iedereen.

Het hoger reeds uitvoerig geciteerde onderzoek FiloLo zorgde tot op heden voor een dynamiek die het eerder geringe aandeel van FMKJ in enkele lerarenopleidingen toch al zichtbaar heeft doen toenemen.

Een cruciaal aandachtspunt m.b.t. filosofieonderwijs voor iedereen heeft te maken met de vraag of (en hoe) filosofieonderwijs aangeboden kan worden aan alle leerlingen. Er

bestaat immers een misverstand als zou filosoferen enkel haalbaar zijn bij jongeren met een sterk vermogen tot abstraheren.

Gedurende een volledig schooljaar werden proefprojecten opgezet in verschillende TSO-BSO-scholen (inclusief DBSO). De resultaten van het onderzoek zijn verrassend.

Een citaat uit het besluit van het BTSO- projectrapport (2009) ‘Kansen creëren door filosoferen met leerlingen in het beroeps- en technisch onderwijs’ van de externe projectmonitor Carlijne Ceulemans (UA-IOIW-SLO) maakt dit duidelijk:

“Vooroordelen van leerkrachten, leerlingen en filosofen ten aanzien van filosoferen met leerlingen uit BTSO werden afgebouwd door het verrassende verloop van de filosofeersessies. Het kwalitatieve niveau van de gesprekken lag in sommige klassen zo hoog dat hieruit niet meer af te leiden was of het nu ging om ASO-, TSO of BSO-leerlingen. Leerkrachten en leerlingen leerden elkaar een beetje kennen, er kwamen onverwachte en ongekende reacties boven bij sommige leerlingen en er deden zich veranderingen voor binnen de groep op gebied van taal, verhoudingen, respect en interesse voor elkaar. Hier en daar kwam er een gebetenheid door en een gedrevenheid voor filosoferen los, werd het enthousiasme geprikkeld.”

2 Filosofieonderwijs in de ons omringende landen²

Wanneer we ons beperken tot Europa (want ook in andere continenten is er belangstelling voor filosofieonderwijs³) dan is er in de meeste landen een rijk, maar divers aanbod aan filosofieonderwijs.

De Latijnse landen (Frankrijk, Spanje, Italië, Portugal) hebben al lang een traditie om filosofie als verplicht vak aan te bieden in de laatste twee jaar van het secundair onderwijs, zelfs in Portugal de laatste drie jaar. Weliswaar met een verschillende benadering (historische versus thematische) waarbij dankzij internationaal overleg men tot het inzicht gekomen is dat beide hun waarde hebben in de filosofische vorming van leerlingen. Het filosofieonderwijs staat er ook soms ter discussie, maar tot nog toe heeft ze die overleefd.⁴ In de loop der jaren is er ook veel openheid gekomen voor filosoferen met kinderen en jongeren in deze landen.

In de noordelijke landen (Nederland, Denemarken, Duitsland, Finland, ...) varieert het aanbod van facultatief tot een verplicht aanbod, al dan niet als alternatief voor een

² Zie o.m. op <http://www.aipph.eu/euro.html> met info per land in Europa

³ Op basis van het UNESCO-rapport “Philosophie, une école de la liberté” (Paris, 2007) werden in alle continenten een onderzoek opgezet over filosofieonderwijs. De rapporten zijn te vinden in het Frans en het Engels op <http://www.unesco.org/new/fr/unesco/events/prizes-and-celebrations/celebrations/international-days/world-philosophy-day/>; over de filosofische praktijk kan men op LinkedIn op de groepspagina van de Association Internationale des Professeurs de Philosophie 474 leden vinden uit alle continenten.

⁴ http://www.rezozero.net/apprendre/pourquoi_p2.htm

religieus levensbeschouwelijk vak. Zelfs in Duitsland verschilt het aanbod van Land tot Land.

*Schleswig-Holstein*⁵ heeft wellicht het meest uitgewerkte leerplan filosofie dat van de basisschool tot aan het einde van het secundair onderwijs filosofie aanbiedt gericht op kernproblemen en op het verwerven van vakoverschrijdende competenties. Per graad wordt rond de 4 centrale kerngebieden gewerkt die geïnspireerd zijn op de vier basisvragen van I. Kant: Wat kan ik weten (kennistheorie)?, Wat moet ik doen (morele reflectie)?, Wat mag ik hopen (metafysische reflectie)?, Wat is de mens (antropologische reflectie)?, Telkens vertrekt men vanuit de psychologische ontwikkelingsfasen van kind tot jongvolwassene aangepast aan de studierichting (gymnasium of technisch onderwijs). Elders wordt filosofie soms aangeboden als 'praktische filosofie' of geïntegreerd in een vak (praktische) ethiek.

Finland is actief op vlak van de filosofische Olympiades waarbij leerlingen die filosofische scholing kregen elkaar uitdagen om het beste filosofische essay te schrijven. Deze activiteit wordt ook door de UNESCO ondersteund. De filosofische Olympiade wordt ook internationaal georganiseerd samen met Oost-Europese landen waar ook filosofie aan bod komt. Deze landen hebben het vroegere vak 'marxisme' kunnen vervangen door een vak 'filosofie' om het verschil tussen ideologische vorming en filosofische vorming duidelijk te maken.

Een internationale vereniging voor filosofieleraars (AIPPH)⁶ werd opgericht door de filosofieleerkrachten van de Europese school in Brussel in 1958 (!). In 1973 stichtten ze een internationale vzw om het filosofieonderwijs te promoten in alle landen. Deze Europese scholen, met verschillende vestigingen in België en sterk geïnspireerd op het Franse Baccalaureaatssysteem, hebben alle een vak filosofie op hun programma staan.

Tenslotte willen we nog vermelden dat ook in de Franse Gemeenschap sinds 1991 een stevig debat in het parlement wordt gevoerd op basis van onderzoeksrapporten en op vraag van het hoger onderwijs (universiteiten) omdat eerstejaarsstudenten "geen teksten konden lezen".⁷

3 Kwalitatieve evaluatie m.b.t. degelijk filosofieonderwijs voor iedereen

3.1 Is er vandaag in het Vlaamse onderwijs plaats voor filosofieonderwijs?

Uit voorgaand verslag is duidelijk gebleken dat er weliswaar een toenemende belangstelling bestaat om filosofieonderwijs in ons onderwijs een plaats te geven. Tegelijk kan men niet naast de vaststelling dat deze positieve attitude vooralsnog enkel tot occasionele initiatieven leidt.

⁵ <http://lehrplan.lernnetz.de/> Het leerplan is zelfs in het Engels vertaald op te halen.

⁶ <http://www.aipph.eu/>

⁷ De meest recente discussie op 17 januari 2012. Zie www.pfwb.be waar het rapport Wynants (27 november 2000) nog steeds het referentiewerk is in deze debatten.

Naast de vaststellingen uit dit verslag wordt de discussie over filosofie en FMKJ in de recente tijd ook ernstig gehinderd door publieke initiatieven m.b.t. de levensbeschouwelijke vorming binnen het onderwijscurriculum. Voorstanders voor een andere benadering van de levensbeschouwelijke vorming binnen het curriculum pleiten voor een alomvattend alternatief uniek vak, waarin (sommige aspecten van) filosofie samen met andere themata en benaderingen zouden verenigd worden. Dergelijk pleidooi negeert het wezenlijke van filosofie, m.n. haar status als autonome wetenschap en reduceert filosofie binnen het curriculum tot louter “nuttigheidswaarde” in een levensbeschouwelijk discours. Het is daarom belangrijk eraan te herinneren dat filosofie/filosoferen onderwijskundig fundamenteel andere doelstellingen nastreeft dan levensbeschouwelijke vorming.

Toch is uit voorgaand verslag overduidelijk gebleken dat filosofie en filosoferen binnen onderwijs een plaats verdient. De proefprojecten in de lerarenopleiding maar evenzeer in het technisch en beroepsonderwijs, evenals de ervaringen tijdens masterclasses en studiedagen wijzen op de zinvolheid van filosofie en filosoferen voor het proces van volwassenwording van jongeren. Bovendien tonen deze initiatieven ook aan dat jongeren zelf hiervoor open staan.

3.2 Kan men het filosofieonderwijs – voor zover er in de scholen plaats voor is – kwaliteitsvol noemen?

Het is bijzonder delicaat op deze vraag in algemene zin te antwoorden. Voor zover filosofieonderwijs – op welke wijze dan ook aangeboden – aanwezig is in onze scholen, werd de kwaliteit van dit aanbod nergens kritisch onderzocht. Wel kan gewezen worden op de grote vrijheid die scholen genieten m.b.t. het aanstellen van leerkrachten en m.b.t. hun verdere functie-invulling. Zelfs in secundaire scholen waar filosofie wordt aangeboden, blijft het binnen het gehele curriculum nog altijd een eerder bescheiden plaats innemen. Dat weerhoudt scholen ervan om voor dergelijk vak nieuwe aanwervingen te doen waarbij een vooropleiding in de filosofie wordt vooropgesteld. Heel wat scholen wijzen de bevoegdheid voor filosofie toe aan leerkrachten die reeds met andere vakken zijn belast. Het is dan ook bijzonder geruststellend te noemen dat tal van leerkrachten deelnemen aan initiatieven vanwege VEFO vzw en zo tonen bereid te zijn zich grondiger in te werken in hun opdracht als leraar filosofie of als filosofisch gespreksleider.

Het is voorspelbaar dat een duidelijker positionering van filosofie en filosoferen een positieve invloed zal op de kwaliteit van de instroom van leerkrachten filosofie en/of leerkrachten die vertrouwd zijn met FMKJ.

3.3 Is er vandaag in het Vlaamse onderwijs degelijk filosofieonderwijs voor iedereen?

Voorliggend verslag toont duidelijk aan dat degelijk filosofieonderwijs vandaag niet algemeen verspreid is. Occasionele initiatieven hebben weliswaar een positieve impact op andere scholen. Ze dragen ook bij tot een beter inzicht in de vormende waarde van filosoferen en filosofie. Toch blijven deze initiatieven beperkt en bereiken ze tot op heden in onvoldoende mate de onderwijsbeleidsmakers. Deze blijven huiverig staan tegenover een veralgemeende invoering of promotie. De verklaring daarvoor is dubbel.

Naast de eerder vermelde verwarring met de problematiek van levensbeschouwelijke vorming hebben onderwijsbeleidsmakers ook onvoldoende inzicht in de complementaire waarde van filosofie en filosoferen naast andere vakken en/of samen met andere didactische concepten. Wat het secundair onderwijs betreft, biedt het brede debat over een nieuwe structuur in ieder geval een unieke kans om de problematiek van degelijk filosofieonderwijs voor iedereen op de agenda te zetten.

4 Optimalisering en actualisering van de doelstellingen m.b.t. degelijk filosofieonderwijs voor iedereen

De raad van bestuur van VEFO vzw besprak op 19.12.12 de krachtlijnen voor een eventuele nieuwe resolutie die gericht moet zijn op de 'revitalisering' van de eerste onderwijsresolutie dd. 19.12.02. De raad van bestuur acht het wenselijk dat het Vlaams Parlement zich - in voorbereiding op dergelijke resolutie - grondig verder informeert. Deze evaluatienota kan daarbij als basis dienen. Met het oog op een nieuw engagement van het Vlaams Parlement (resolutie) worden volgende krachtlijnen vooropgesteld:

1. Een initiatief om alle leerlingen in het leerplichtonderwijs op een wijze aangepast aan het onderwijsniveau en aan ieders talent filosofisch-kritisch te leren denken en argumenteren over mens, samenleving en wereld;
2. Filosoferen en filosofie als essentieel onderdeel van een brede algemene vorming (inz. via ontwikkelingsdoelen en eindtermen) een aanwijsbare plaats toewijzen in het curriculum:
  - a. in het basisonderwijs door verdere invoering van FMK
  - b. in het secundair onderwijs enerzijds door verdere invoering van FMJ in alle graden
  - c. en anderzijds door invoering van een apart verplicht vak filosofie in de derde graad in een aantal doorstromingsgerichte studierichtingen waar de filosofische vragen systematisch (thematisch en historisch) worden aangeboden;
3. De nodige wettelijke maatregelen te treffen en de beschikbaarheid van financiële middelen te voorzien met het oog op het verwerven van de basiscompetentie om adequaat filosofische gesprekken te kunnen leiden in de initiële en specifieke lerarenopleiding.

Concreet impliceert dit:

- a. het inschrijven van de competentie tot het leiden van filosofische gesprekken in de decretaal vastgelegde basiscompetenties
  - b. het invoeren van modules vakdidactiek FMKJ in de lerarenopleiding
  - c. de bijscholing van de huidige lerarengroep in een FMKJ-verdiepingstraject en een initiatie in algemene filosofievorming;
4. De bevordering van ondersteunend fundamenteel en praktijkgericht onderzoek;

5. De Vlaamse Unesco Commissie (VUC) belasten met de opvolging van de resolutie, inclusief een jaarlijks rapport aan het Vlaams Parlement;
6. De garantie vanwege de overheid om de volgende vijf jaar ondersteuning vanuit betrokken organisaties mogelijk te maken.

Namens het bestuur van VEFO vzw

Peter Michielsens, voorzitter

Herman Lodewyckx, ondervoorzitter

Broechem, 17 februari 2013

Bijlage 1 : - Stuk 1138 (2001-2002) – Nr. 3

Het Vlaams Parlement,
- overwegende dat :

1° de maatschappelijke belangstelling voor filosofie groeit ;

2° het filosofieonderwijs wereldwijd in de lift zit en Vlaanderen aan de staart van het Europese peloton bengelt ;

3° filosofie een uitstekende leerschool kan zijn voor de confrontatie met de veelheid van problemen, gezichtspunten en argumenten van anderen, voor het nadenken over de beste vorm van sociale en politieke organisatie, voor de ontdekking van het universele en het inzicht dat de fundamentele vragen van het leven de mensen en de mensheid samenbrengen, in plaats van hen te scheiden ; kortom, dat filosofie een sleutelement is in de realisatie van het democratisch ideaal ;

4° filosofie ondubbelzinnig deel uitmaakt van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen ;

5° volgens een recente OESO-studie Vlaamse jongeren zwak zijn in interpreteren en reflecteren;

6° er in de Commissie voor Onderwijs, Vorming en Wetenschapsbeleid een consensus bestaat over de noodzaak van een filosofische vorming in de lerarenopleiding ;

– vraagt de Vlaamse regering dat zij werk maakt van kleine, maar ernstige stappen in de richting van eerlijke kansen voor filosofieonderwijs in Vlaanderen door :

1° bekwame filosofische gespreksleiders te vormen in de lerarenopleiding ;

2° het evalueren en ondersteunen van de reeds ontwikkelde expertise en het bevorderen van de mogelijkheden inzake filosoferen met kinderen en jongeren, ook in het technisch en het beroepsonderwijs ;

3° het promoten van het bestaande optievak "wijsgerige stromingen" (te beginnen met een naamsverandering in "filosofie") en bovendien gediplomeerde filosofen kansen te bieden om les te geven in dat optievak ;

4° het ondersteunen van de oprichting en van de werkzaamheden van een begeleidingscommissie die studiedagen voor alle onderwijsbetrokkenen en intervisie tussen leerkrachten zou kunnen organiseren en een didactisch totaalconcept zou kunnen uitwerken ;

5° het opstarten van onderzoek in Vlaanderen naar "filosofie en democratie in de wereld" en naar de juiste plaats voor "eigentijds filosofieonderwijs" op langere termijn, zoals de mogelijkheden tot opvoeding van het technisch en beroepsonderwijs en de richting menswetenschappen door filosofie/ filosoferen en de kansen voor een apart vak filosofie voor iedereen in de volledige derde graad van het secundair onderwijs.

Frans RAMON
Gilbert VAN BAELEN
Lucien SUYKENS
Dirk DE COCK
Kris VAN DIJCK
Luc MARTENS

Bijlage 2: FiloLo –projecten

Een van de duidelijkste actiepunten van de resolutie is ‘het opleiden van bekwame filosofische gespreksleiders in de lerarenopleiding’.

Een eerste FiloLo-project liep in 2006-2007 in 8 lerarenopleidingen. Acht zorgvuldig geselecteerde en terzake deskundige filosofen begeleidden elk een geëngageerd team van lectoren van een lerarenopleiding bij het zoeken naar methodes en mogelijkheden om het filosoferen in de lessen en in het curriculum te introduceren of verder uit te diepen.

De belangrijkste doelstellingen waren:

1. *het stimuleren van het vak en/of de vaardigheid filosoferen met kinderen en jongeren (FMKJ) in de verschillende lerarenopleidingen*
2. *tegelijkertijd nascholing van de deelnemende lerarenopleiders*
3. *nadenken over de verdere inbedding van FMKJ in de lerarenopleidingen. Het is immers niet de bedoeling dat het initiatief doodbloedt na het pilootproject. Idealiter krijgt het FMK na dit project een plaats in het curriculum van de opleiding, in welke vorm dan ook.*

Tot de uiteindelijke doelgroep behoren alle lerarenopleidingen in Vlaanderen: FMKJ past perfect binnen de basiscompetenties die voorgeschreven zijn binnen de lerarenopleidingen van alle niveaus.

Het project werd door een externe monitor (Magda Borms, Entiteit Curriculum) gevolgd en geëvalueerd. In haar verslag getuigde zij van veel professionele uitwisseling binnen de verschillende docentengroepen, alsook hoe binnen de deelnemende teams het inzicht was gegroeid dat filosoferen een polyvalente, hoogst gewenste didactische en persoonlijk verrijkende leeromgeving kan creëren.

Het project werd ook kritisch opgevolgd en geëvalueerd door de OCVEFO (zie verder). Deze commissie waardeerde op de vergadering dd. 01.07.08 met unanimitéit de op gang gebrachte dynamiek en sprak uitdrukkelijk de wens uit het bereikte potentieel niet te laten verloren gaan. De structuren van de expertisenetwerken werden aangeduid als het uitgelezen kader voor de verdere uitbouw van het filosoferen in de Vlaamse lerarenopleidingen. Deze commissie besliste eveneens unaniem tot steun aan een vervolgproject: FiloLo 2.

FiloLo 2 liep van januari tot december 2008 en bestond uit een werkgroep met een 8-tal leden en met als concrete doelstellingen:

- De oprichting van een (keuze)module ‘filosoferen met kinderen of jongeren’ van 3 studiepunten in tenminste één opleiding per expertisenetwerk/associatie
- Situatieschets opmaken: waar is er al expertise met FMKJ?

- Samenbrengen van expertise
- Optekenen van de noden
- De (verdere) implementatie van FMKJ in het curriculum van de lerarenopleidingen
- Uitwerken van een modulair structuurschema tegen januari 2009
- Alle leraren in opleiding krijgen de kans om die (keuze)module te volgen

Tijdens het projectverloop botste de FiloLo 2 werkgroep echter op een grote terughoudendheid in medewerking. De coördinator van de werkgroep (tevens gedetacheerd coördinator van VEFO vzw) bracht hierover verslag uit op de OCVEFO. De OCVEFO besloot de minister te verzoeken tot een initiatief dat kon bijdragen tot betere samenwerking tussen de werkgroep en de expertisenetwerken inzake het tot stand brengen van de door de resolutie gevraagde waardevolle onderwijsvernieuwing.

Tijdens een gesprek dd. 07.11.08 op het kabinet van minister Frank Vandenbroucke werd geoordeeld dat de minister de expertisenetwerken het meewerken aan FiloLo niet kan opleggen. Hij kan enkel de oproep van OCVEFO ondersteunen. In dit perspectief wordt beslist dat VEFO i.s.m. OCVEFO een symposium organiseert dat de doorstart zou kunnen betekenen voor een derde FiloLo -project dat regionaal kan ingebed worden. De expertise van FiloLo 1 blijft op die manier behouden en de onderzoeksresultaten uit FiloLo 2 vormen het concrete uitgangspunt om FiloLo 3 verder vorm te geven.

Dit symposium vond plaats op 23 november 2009 in het Hendrik Consciencegebouw onder de titel: *'De leraar- filosoof: harlekijn, knecht of meester?'* In zijn slottoespraak kaderde minister Pascal Smet de studiedag en onderstreepte de maatschappelijke relevantie en de meervoudige impact van FMKJ. Hij drukte de hoop uit dat er meer lerarenopleidingen op de kar zouden springen inzake het vormen van bekwame filosofische gespreksleiders.

Een FiloLo 3 kwam echter niet meer tot stand. Ook binnen de OCVEFO groeide, eerder onverwacht, als gevolg van uiteenlopende en niet steeds doorzichtige dynamieken, weerstand om de expertisenetwerken nog verder aan te spreken.

Bijlage 3: Expertiseontwikkeling

6de int. Masterclass FMKJ te Antwerpen – 19 maart 2013 VEFO i.s.m. 'FiloS- partners'

10de Werelddag Filosofie - Opiniebijdrage - 15 november 2012

VEFO – reflectienamiddag 1 juni 2012 - Ferrarisauditorium – Koning Albert II- laan 20 - 1000 Brussel Onderwijsruimte voor filosofie en filosoferen *Met de ondersteuning van de Vlaamse Unesco Commissie*

5de Internationale Masterclass - jubileumeditie! 8 en 9 maart 2012 - Gent met o.a. Richard Antone (BE), Beate Børresen (SE), Oscar Brenifier (FR), Catherine McCall (UK), Freddy Mortier (BE), Pieter Mostert (NL), Jean Paul Van Bendegem (BE), Nanda Van Bodegraven (NL), Marja Van Rossum (NL)

Diverse opiniebijdragen - december 2011 - januari 2012 Filosofie is geen levensbeschouwing - Liever Filosofie!

Filosofie als vak in het onderwijs - januari 2011 "Een uitgelezen manier om mensen te doen schitteren" K.U. Leuven, UA, UGent, VUB en VEFO vzw

Masterclass FMKJ – Gent- 5 en 6 maart 2010

Internationaal Symposium 'FMKJ' - De leraar - filosoof; harlekijn, knecht of meester? - 23 november 2010 Hendrik Consciencegebouw Brussel Keynote speaker Dr. Catherine McCall - University of Strathclyde Glasgow

CoPI – training o.l.v. Catherine McCall – Gent - 19 en 25 augustus 2009

Open VEFO- vensterdag – HIW Leuven - 6 juni 2009 met Marc Eyskens als gastspreker

Masterclass- Gent - 12&13 februari 2009

Projectafsluiting BTSO – UA - 10 december 2008 met gastspreker Miriam van Reijen

Vlaanderen filosofeest ! – UA - 18 april 2008 Voorstelling did. totaalconcept filosofie/filosoferen uitg. Plantyn

Masterclass Gent : filosoferen met kinderen&jongeren 21&22 februari 2008

FiloloLo - Filosoferen in de Lerarenopleiding - 16 november 2008 Brussel - Terugkomdag en voorstelling verslagboek

Initiatiecurssussen VEFO - schooljaar 2007/2008
i.s.m. PBD Gent en de VUB

Studiedag: BSO i.s.m. GO! - 15 mei 2008 Project rond filosoferen op school in het kader van 'kansen creëren door filosoferen in BSO': Trajectbegeleiding op maat van de school.

Schooljaar 2006-2007 - 'Filosoof Op School' i.s.m. CANON Cultuurcel: projectintroductie

Studiedag: 'Filosoferen = Kansen creëren' - 18 november 2006 (Internationale Dag van de Filosofie)

Terugkomdag SO - 28 april 2006 - Brussel

Impulsdag Vlaams Parlement – 18 november 2005 – Brussel

Studiedag voor eigentijds filosofieonderwijs – 15 maart 2004 – Hendrik Consciencegebouw Brussel

Bijlage 4: FMKJ in het onderwijs

Gedurende de voorbije jaren botste VEFO vzw regelmatig op de nefaste gevolgen van de vicieuze cirkel waarin het Vlaamse filosofieonderwijs gevangen zit. De minimale aanwezigheid van een vak filosofie motiveert afgestudeerde filosofen nauwelijks om een lerarenopleiding te volgen met accent op de vakdidactiek filosofie. Het inzetten van de specifieke vakbekwaamheid door deze kleine groep gediplomeerde leraren gebeurt dan ook veelal in de marge van het onderwijsgebeuren... Sedert 2012 loopt er aan de UGent een onderzoek in het kader van een masterscriptie om een duidelijker beeld te krijgen van het effectieve filosofieaanbod in het secundair onderwijs.

Talrijke (VEFO)activiteiten hebben inmiddels het FMKJ wel zichtbaarder op de Vlaamse onderwijskaart gezet. De belangstelling groeit nog steeds maar blijft echter nog al te vaak beperkt tot enkele plaatselijke initiatiefnemers. Ook hier ontbreekt dus een structurele inbedding in het onderwijs door de vrijblijvende interpretatie van impliciete filosofische doelstellingen binnen de bestaande leergebieden en de vakoverschrijdende eindtermen. De boutade *'dat FMKJ reeds voldoende geïntegreerd zou zijn'*, wordt vaak gehanteerd om geen kwaliteitsonderzoek te doen naar de leraar als filosofisch gespreksleider. Zich voortdurend verder bekwamen als filosofisch gespreksleider stuit andermaal op de reeds geconstateerde leemte en het fundamenteel gebrek aan filosofische vorming in de lerarenopleidingen. Leraren die aanvankelijk enthousiast met FMKJ aan de slag gaan, laten dit soms weer snel varen bij gebrek aan inzicht om filosofische kwaliteit en diepgang te bereiken in een onderwijscontext. FMKJ vereist meer dan een beperkte en vrijblijvende didactische kennismaking als een snel aan te leren gespreksvariant in klasverband.

Bij de vakgroep Filosofie in Leuven wordt FMKJ interfacultair aangeboden; d.w.z. ook voor leraars uit niet-filosofische richtingen. Elk jaar wordt dit door ongeveer 25 studenten gevolgd. Bij een visitatie hiervan werd FMKJ als didactische methode aanbevolen. Ook bij de andere universitaire vakgroepen bestaan er dergelijke initiatieven. Bij CVO – Diest - SLO kunnen ook mensen van buiten de opleiding intekenen op de cursus 'filosofisch gespreksleider' voor 6 studiepunten. Het aanbod is echter nog te veel afhankelijk van toevallig initiatief en is zeker niet systematisch ingebouwd bij elke lerarenopleiding.

Bijlage 5: OCVEFO

De opdracht van de OCVEFO bestaat in de eerste plaats uit het bieden van een platform voor rechtstreekse onderhandelingen tussen VEFO vzw en de gemandateerden van de inrichtende machten over die punten van de resolutie die tot de bevoegdheden van de onderwijsverstrekkers behoren. Daarnaast behoort tot de opdracht: rapporteren aan de minister over de ontwikkelingen inzake filosofieonderwijs in het licht van de resolutie en advies geven aan de minister omtrent keuzes die op het niveau van de bevoegdheid van de minister liggen.

De OCVEFO vergaderde tot op heden 16 keer. De leden van de OCVEFO bereikten geen overeenstemming over de wenselijkheid van een apart vak filosofie in de derde graad van het secundair onderwijs.

De leden van de OCVEFO bereikten echter wel, o.a. door de bevindingen van de FiloLo-projecten, consensus dat filosoferen met kinderen en jongeren als rijke en krachtige leeromgeving een belangrijke bijdrage kan leveren aan het realiseren van verschillende oude en nieuwe onderwijsuitdagingen en dat het opleiden van bekwame filosofische gespreksleiders aan de lerarenopleidingen (als noodzakelijke kwaliteitsvoorwaarde) de verdere aandacht van het onderwijsbeleid en de lerarenopleidingen verdient te krijgen. (Zie ook boven onder punt 1.1.)

De leden van de OCVEFO waren het lange tijd wel, maar uiteindelijk niet meer eens over de wijze waarop de lerarenopleidingen (en de expertisenetwerken) daartoe moeten worden gestimuleerd. Uiteindelijk werd geconcludeerd dat de resolutie (ook op dit punt) te vaag is en te veel interpretatieruimte laat. Op de laatste vergadering dd. 16.02.12 stelde VEFO vzw daarom voor om minstens enkele competenties inzake *het kunnen filosoferen* letterlijk en ondubbelzinnig in te schrijven in de (decretale) basiscompetenties van de leraar. Vertegenwoordigers van koepels op de vergadering stelden op hun beurt voor dit op te nemen in het zogenaamde loopbaandebat (met o.a. het profiel van de leraar) waarvoor de VLOR de opdracht kreeg. Verder initiatief in deze is door niemand meer genomen, maar zou wellicht wel door het Vlaams parlement opnieuw voorgesteld kunnen worden .

De laatste vergaderingen van de OCVEFO kregen als gevolg van externe ontwikkelingen - o.a. '*project 61: multilevensbeschouwing en filosofie*' - een groot, maar wat betreft de ambities van de filosofieresolutie eerder vertroebelend aandeel in het overleg en de reflecties. Dit heeft mee bijgedragen tot het paralyseren van de werking van de OCVEFO.

Bijlage 6: Inhoudstafel Boekenreeks

De reeks, als eerste concretisering van het didactisch totaalconcept uit de resolutie, bestaat uit vier delen, en werd uitgegeven bij uitgeverij Plantyn. Hieronder een korte omschrijving van de vier boekdelen:

1. *Wat zit er achter de wolken? Leidraad voor filosoferen met kinderen.* Leerkrachten kunnen met dit praktijkboek meteen aan de slag met kinderen van 5 tot 12 jaar. In dit boek zijn negen thema's uitgewerkt:

- *Filosoferen over kunst*
- *Filosoferen over tijd*
- *Filosoferen over identiteit*
- *Filosoferen over waar/onwaar*
- *Filosoferen over humor*
- *Filosoferen over geluk*
- *Filosoferen over oorlog*
- *Filosoferen over regels*
- *Filosoferen over filosoferen*

2. *Wat had je gedacht? Leidraad voor filosoferen met jongeren.* Een praktijkboek voor filosoferen binnen bestaande vakken uit het hele secundaire onderwijs kan filosoferen over filosofische thema's die de leerlingen aanspreken: taal, wiskunde, aardrijkskunde, zedenleer, natuurkunde... Thema's:

- *Waar tel ik mee? (filosoferen vanuit wiskunde)*
- *Hoe samen te leven in een grijze augurk? (cultuurfilosofie)*
- *Is de waarheid een leugen? (epistemologie)*
- *Wanneer is goed doen écht goed? (ethiek)*
- *Is er altijd? (thema tijd)*
- *Waarom lachen we? (thema humor)*
- *Heb je recht op alles? (rechtsfilosofie, sociale filosofie)*
- *Vuur, lucht, water, aarde: vier op een rij? (natuurfilosofie)*
- *Is fouten maken recht of krom? (filosofie van de opvoeding)*
- *Spiegeltje, spiegeltje aan de wand ...? (esthetica)*
- *Hoe anders is de ander? (antropologie)*
- *Kun je alles zeggen? (taalfilosofie)*

3. *Sofia, mijn lief. Een verkenning in de filosofie.* Een handboek voor het aparte vak filosofie in de 3de graad SO dat aansluit bij de vorige twee boeken omdat het de filosoferende jongeren confronteert met 'de ervaring van de mensheid terzake'. De ideeën die jongeren zelf ontwikkelen in een sessie filosoferen dienen ze nu te toetsen aan de inzichten uit het filosofisch erfgoed van Plato tot Popper. Thema's:

- *Geestige kenniskwesties (kennisleer en bewustzijnsfilosofie)*
- *Wondere wetenschap (wetenschapsfilosofie)*
- *Wat is goed leven? (moraalfilosofie)*
- *Samen overleven (sociale en politieke filosofie)*

- *Mens en/of milieu: kiezen of delen? (milieufilosofie)*
- *De kunst van de kunst (kunstfilosofie)*
- *Menselijke dieren (filosofische antropologie)*
- *Denken aan al wat is (metafysica en kosmologie)*
- *Verhalen over God (godsdienstfilosofie)*
- *Grenservingen (zingeving)*

4. *Klassevol denken. Handboek filosoferen voor leraren.* Dit vierde boekdeel is bestemd voor leraren en iedereen die geïnteresseerd is in het in dialoog 'zo goed mogelijk gebruik van de rede'. Het biedt noodzakelijke ondersteuning bij de drie andere delen en verwijst er ook regelmatig naar. Het zet op weg om een bekwaam filosofisch gespreksleider te worden. Het kan gebruikt worden in lerarenopleidingen of voor zelfstudie. Thema's:

- *Wat is 'filosoferen'?*
- *Waarom filosoferen op school?*
- *Basisdidactiek van het filosoferen*
  - *De rol en de houding van de gespreksleider*
  - *De kunst van het vragen stellen*
  - *De filosofische onderzoeksgroep*
  - *Bijzondere doelgroepen*
  - *Filosofische gesprekken evalueren*
- *Verdieping en uitbreiding van de didactiek*
- *De juiste plaats voor filosoferen?*